

DNEVNIK S PUTOVANJA PO KANADI

Predgovor

Prije nego što je postala stvarnost, Kanada je za mene dugo bila san, i u tome zacijelo nisam usamljen slučaj među Francuzima. Zatočeni u toj maloj Europi, starinskoj i tijesnoj, svi osjećamo potrebu za širokim prostranstvima da bismo raširili krila svoje mašte. Njemačku je dugo opsjedao *Drang nach Osten*, kojemu su se Teutonski vitezovi pokorili osvajajući Istočnu Prusku. Za Španjolsku i Portugal taj prostor širenja bio je južnoamerički kontinent; za Englesku – Indija, koju su slavili mnogi pjesnici i romanopisci, kao što su Kipling ili Forster.

Čudesna daljina o kojoj sanja Francuska podijeljena je, čini se, nadvoje. To je barem moje osobno iskustvo. Ne možemo očigledno zaboraviti Saharu. Za nekoliko generacija velika je afrička pustinja bila prazan prostor sna u koji su projicirale mistiku oca Foucaulda i Ernesta Psicharia, ratničke pustolovine odredâ bijelih konjanika i Legije stranaca, nove poetske boje kojima su se obogatili Fromentin, Maupassant, Daudet i osobito Gide, da ne zaboravimo Antinéu iz *Atlantide* Pierrea Benoîta.

No dok je Sahara bila, i još ponekad ostaje, povlašteno područje mladenačkih snova, za maloga je Francuza to vrelo neiscrpne i osvježavajuće poezije Kanada.¹ Znam da današnji Kanađanin baš ne voli da mu probijaju uši s njegovim šumama, jezerima i snjegovima. Draže mu je čuti kako govore o industriji i autocestama. No, neka ne prezire previše ekološki pokret, koji će se sve više širiti kako nove generacije budu smjenjivale stare. Kad ste rođeni kao kralj i milijarder, ne smijete se pretvarati da to ne znate, sa svim pravima i obavezama koje to podrazumijeva.

Kao i svoj nekadašnjoj djeci, ni meni nije trebala ekološka revolucija da bih strastveno volio Kanadu. Još više nego drvo, jezero, snijeg i čudesna fauna, bijaše to za mene zemlja početka, ili novog početka. Zemaljski raj, da, ali ne zbog svojega cvijeća i plodova, ne zbog blage i ugodne klime. Gledao sam u njoj zemaljski raj zato što je bila *prva* zemlja, u kojoj je živio *prvi* čovjek. Traper u svojoj kolibi od oblica, sa svojom puškom, zamkama i tavom za prženje, čovjek koji sâm podmiruje sve svoje potrebe, mukotrпно, izlažući se opasnosti, takav bijaše prvobitni Adam, strpljiv, domišljat i atletski građen, kakvi bismo svi htjeli biti – prije nego onaj iz Biblije, već opterećen autoritativnim ocem, Jehovom, sablažnjivom Zmijom i cmizdravom ženom. Dodajmo još da se čovjek ne rađa kao traper – traperi se rađaju u Londonu, Parizu, Sankt-Peterburgu – nego to postaje naglom oslobodilačkom

¹ Sahara – Kanada: te dvije riječi od šest slova, od kojih tri *a* na istim točkama, neobično su podudarne. Ta srodnost u slovima odgovara golemim površinama slične veličine (od 7 do 10 milijuna km² Sahara, 9.976.000 km² Kanada, od čega 765.137 km² voda na kopnu) i posve oprečnim klimama. To podsjeća na istodobno komplementarne i antitetičke pojmove kao što su *yin* i *yang* kineske misli, čija je sinteza *tao*. No koja bi bila sinteza Sahare i Kanade?

odlukom, kad pošalje k vragu civilizaciju, njezine policajce i župnike, i ukrca se na brod za... Montréal. Za nas je to bio uzor, primjer koji treba slijediti.

U rujnu 1972. godine pružila mi se prilika da proputujem američki kontinent zahvaljujući stipendiji Vijeća za umjetnost. Na moju molbu pratio me je fotograf Édouard Boubat. Tako sam znao ne samo da ću imati divnog suputnika, nego sam bio siguran da ću Kanadu vidjeti dva puta, s jedne strane vlastitim očima, s druge strane kroz njegovu Leicu, koja ima moć – znao sam to – da, ma gdje se nalazio, izmami likove i prizore osobitog stila, jedinstvenu mješavinu stidljivosti, neobičnosti, nježnosti i sreće, koja je svojevrsan Boubatov pečat. Ni ovaj put nisam bio razočaran.

Ovo je putovanje imalo istodobno jasan i maglovit cilj. Radio sam na velikom romanu čiji su junaci trebala biti dvojica braće blizanaca. Znao sam da će središnja tema tog romana – iza teme blizanaštva – biti sâm pojam prostora i sve njegove preobrazbe. Naime, dok čovjek pojedinac poznaje samo jedan običan prostor, blizanački par ima iskustvo dvaju različitih prostora, jednog *circumgemelarnog*, prostora oko blizanaca, koji ću nazvati siromašnim, i jednog bogatog prostora, *intergemelarnog*, međublizanačkog, koji odvaja dvojicu braće jednog od drugog, i u kojemu se odvija život para. Taj bogati prostor može se širiti i stezati na sve načine. Kad dvojica braće, još djeteta, spavaju zagrljeni u istoj kolijevci, sveden je na minimum. No, ako jedan od njih dvojice pobjegne u svijet, međublizanački prostor se rasteže i stanjuje – nikad se ne raskidajući – do dimenzija koje mogu obuhvatiti nebo i zemlju. Tad je cijeli svijet prekriven svojevrsnom rešetkom za dešifriranje – blizanačkom rešetkom – koja omogućuje novu interpretaciju gradova, morâ, planina koje su mu podvrgnute.

Razumije se da je u toj priči *putovanje* moralo biti bitno iskustvo i da su dvije antitetičke zemlje, smještene na dva krajnja pola te dijalektike, Kanada i Japan. Zašto Kanada i Japan? Zato što te dvije zemlje simboliziraju dva oprečna utjelovljenja prostora. Stiješnjenost u Japanu, s čajnim vrtovima i vrtovima u plitici. Širenje u Kanadi, s Velikom prerijom i naporima koje su Kanađani uložili da taj vrtoglavi prostor svladaju svojim gradovima, cestama, avionima i električnim vodovima. Cijelo veliko putovanje blizanaca prolazi tako kroz niz stezanja i širenja – usporedivih sa sistolama i dijastolama srca – prije blizanačke apoteoze koja će jedinog preživjelog blizanca pretvoriti u brata vjetrova, sunca i neba.

Moj roman bio je završen – ali još nije bio objavljen – kad sam u listopadu 1974. godine posjetio Kanadu kao član delegacije Akademije Goncourt, koju je u službeni posjet Kanadi pozvala izdavačka kuća *La Presse* iz Montréal. Naravno, ovaj put nisam proputovao kontinent od Cap-aux-Meules do Vancouvera, pabirčeći ideje i slike. Primili su nas, kao da smo predstavnici neke strane vlade, gradonačelnik, gospodin Drapeau u Montréalu, premijer Québeca, gospodin Bourassa i generalni guverner Kanade u Ottawi. No, kanadska šuma ipak me se sjetila na neočekivan način.

U Ritz-Carlton, gdje smo odsjeli, poslala mi je glasnika duge kose, lepršave brade, s kovanim nakitom i izlizanim hlačama s resama, koji se sigurno nisu svidjeli hotelskim portirima. Njegova je poruka bila kratka: šezdeset milja na sjever, u šumi Terrebonne, živi zajednica hipija koju neobično zanima moj prvi roman, *Petko ili limbovi Pacifika*. Da li bi ih htio posjetiti? Naravno! Koji dan? U petak, razumije se!

U dogovoreno vrijeme zaustavila su se pred hotelom velika američka kola, prilično oronula, nakrcana ekološkom hranom i djecom, i na brzinu su me ukrkali među ostali teret.

Kanadska šuma bila je u to doba babljeg ljeta raskošno lijepa. Zajednica hipija živi u dva velika stara drvena ljetnikovca, utonula u purpurnu jesen javorove šume. Jedna od dviju kuća pripada samo djeci, koja tako, kad god žele, mogu izbjeći tlačiteljsku prisutnost odraslih. Inače, drže ih daleko od škole, tog tipičnog primjera zagađujuće i otuđujuće sredine.

Prije nego što ću pomoći pri istovarivanju kola, obilazim imanje. Prostrane zajedničke prostorije u koje kroz velike ostakljene površine ulazi šuma puna svježine, male privatne ćelije u kojima vlada topao nered. Posvuda knjige, ploče, crteži, skulpture, teatralna odjeća, a u zraku lebdi azijski miris haša i Marie-Jeanne. U jednoj od kupaonica jedna gola mlada žena obavija mi mokre ruke oko vrata.

Sjedamo u krug. Razgovaramo. Mislio sam da ih u *Petku* zanima opreka između mladog crnog roba i starog civiliziranog Robinzona, naukovanje puritanskog i škrtog Engleza koji se uči životu u divljini. Moji kanadski prijatelji otišli su dalje. Oduševilo ih je blagotvorno djelovanje samoće i pustošenja na Robinzona, na njegovo društveno biće, na njegovu logiku, njegovu seksualnost, i izumi koje ta destrukcija omogućuje, rađanje novog čovjeka, blistavog čudovišta, obdarenog božanskom senzualnošću... Tako je nakon učene analize Gillesa Deleuzea,² dječje kazališne svečanosti koju je organizirao Antoine Vitez, pisma Léopolda Senghora o *Petku* i crnaštvu, etnologa koji su *Petku* uvrstili u dosje etnocida, i pogrdama američkog tiska s krajnje desnice, koji je u njemu otkrio apologiju Crnih pantera, moj mali roman doživio nov, neobičan prijem, svoje kanadsko „čitanje“, kako danas vole reći.

Htio bih iznijeti još jednu napomenu, na koju me je potaknuo ovaj dnevnik napisan prije četiri godine. Listajući ga, bio sam zatečen učestalošću nepovoljnih sudova, zajedljivih kritika, ocrnjivanja, koji se u njemu javljaju. Ne vjerujem da bih se tako grubo odnosio prema bilo kojoj drugoj stranoj zemlji. Samo Francuska može od mene očekivati još veću strogost. Razlog je, bez sumnje, to što ne uspijevam promatrati Kanadu kao uistinu stranu zemlju. Suzdržanost, uljudnost, načelna popustljivost koje su obvezatne u Engleskoj, Egiptu, Japanu, ne čine mi se dopuštenima u toj Francuskoj krajnjeg Zapada, kakvom vidim Kanadu. Ima u tome nešto više od logičkog stava. To je kod mene gotovo obiteljska nastranost. Da, kod Tournierovih nema milosti, i naš otac naviknuo nas je na lucidnost bez blagosti u odnosu jednih prema drugima. Moja majka posljednja je osoba na svijetu koja bi dopustila da mi se omakne neka mana, neka slabost u onome što pišem. Treba dodati da ove stranice u početku nisu bile namijenjene objavljivanju. Molim stoga unaprijed da im oprostite njihovu grubu iskrenost.

Michel Tournier
Choisel, kolovoz 1976.

UTORAK, 5. RUJNA 1972.

Krećemo na put. Boubat i ja. Otkriti K a n a d u. N o v i S v i j e t. 9.976.000 kilometara četvornih. Gotovo osamnaest puta više od Francuske. Najprije sedam sati leta u 747. S putnicima koji se vraćaju sa svojih „plaćenih kanadskih dopusta“ provedenih u Europi. Zamišljam veliki karavan-saraj, misionare, klince, bakice, mlade parove. Ja koji mrzim avion... Kažem

² Vidi pogovor Gillesa Deleuzea u džepnom izdanju (Folio 133) romana *Petko ili Limbovi Pacifika*.

sam sebi: sedam sati, to je Pariz–Avignon u Mistralu. Čovjek se hvata za što može. Vlak, jedini pravi način putovanja. Šetnje po hodnicima. Vagon-restoran. Zabava u drmusavim WC-ima, sa zahodskom školjkom koja se prazni ravno na željezničke pragove. I noć. Zaglušujuća simfonija u harmonikama među vagonima. Svjetleće rakete koje plamte u prozorima. Ništa od toga. Nema vlaka za Kanadu. Ni broda. Prekasno je. Zamišljam brod kao nekakav supervlak. Svijet za sebe. Vlak i brod stvaraju jedan svijet, svoj svijet. Avion i automobil ne stvaraju ništa. Oni su trijumf imbecila. Pustimo to.

Boubat i ja, mi ćemo stvarati: Kanadu. Dosta su nam ponavljali: Kanada nije Hong Kong, ni Ouagadougou, ni Magellanov tjesnac. Nije osobito slikovita. Zapravo, uopće nije. Neboderi i šume. Autoceste i jezera. Zemlja nastanjena građanima-seljacima, s velikim udjelom uzdržavanja Prečiste Djevice Marije. Boubat i ja i ne tražimo više. Slikovitost je za turiste. Toranj u Pisi i Most uzdisaja. Mi smo stvaraoci, pronalazači, geniji. Osim toga, ne postoji samo jedna Kanada, nego dvije. Ona u koju putujemo i ona druga koju nosimo u svom srcu, najvažnija. Od Kanade u koju putujemo očekujemo da onoj drugoj – onoj u našem srcu – pruži klimu koja će joj omogućiti da se razvije, da se rascvjeta, da postane djelo, naše djelo. Što se tiče Kanade u koju putujemo, naši su zahtjevi skromni: želimo samo da bude posuda koja će primiti naše djelo. 9.976.000 kilometara četvornih, to će, vjerujem, biti dovoljno. Da ne govorimo o visini...

Sigurno je da će Kanada u koju putujemo biti još i nešto posve drugo. Nešto što se ne može zamisliti ovdje u Choiselu, početkom rujna, uoči našeg odlaska. Nešto što neće biti zaokruženo, definirano, iscrpljeno prije zadnje stranice ovog kanadskog dnevnika. To nešto posve drugo pravi je cilj ovog putovanja, Graal ove potrage...

P. S. Kako ne govoriti i o Kralju Johã? Abel Tiffauges – junak mojega romana – nosi u svom srcu jedan onostrani svijet, jednu sanjanu zemlju kojoj je postao kraljem onoga dana u djetinjstvu kad ju je otkrio čitajući romane Jamesa Oliviera Curwooda; to je Kanada. Poslije vjeruje da tu blagoslovljenu zemlju prepoznaje u jednom kutku Istočne Pruske, gdje je zarobljenik. Nekoliko breza, koliba od oblica pod beskrajnim nebom dovoljni su mu da se osjeti prenesenim u čarobnu zemlju. To je ispunjenje, prvo koje mu donosi neobično oslobođenje koje nalazi u svojem zatočeništvu. Na kraju, kad osobiti obrat njegove sudbine, koji on naziva malignom inverzijom, preokrene sve znakove njegova svijeta i stavi zlo svuda gdje je bilo dobro, doznat će da je Kanada bio naziv koji su zatočenci koncentracionog logora Auschwitz dali barakama u kojima se čuvala posljednja imovina muškaraca i žena poslanih u plinske komore, njihova odjeća, nakit, pisma, novac, čak i naočale i zubala... Taj je detalj, naravno, autentičan.

No ima još nešto što nikad nije bilo rečeno u vezi sa Kanadom. Abel Tiffauges je jedno vrijeme opsjednut sudbinom Eugena Weidmanna, Nijemca giljotiniranog u lipnju 1938. godine u Versaillesu, zato što je ubio šest ili sedam ljudi. Nekoliko pojedinosti navodi Tiffaugesa da se poistovjeti s glasovitim ubojicom, i tako na neki način prisustvuje vlastitom pogubljenju. No, u tužnom Weidmannovom životu bilo je jedno kratko razdoblje sreće, uspjeha, ravnoteže: njegov boravak u Kanadi. Povjerovao je da se izliječio od svojih demona i mislio je da se može vratiti u Europu.³ Za taj sam neobičan susret glasovitog ubojice i mojeg izmišljenog Abela doznao iz pisma koje sam dobio nakon objavljivanja knjige Weidmannove odvjetnice...

³ Uhićen 8. prosinca 1937. godine, Eugen Weidmann, elegantan mladi čovjek njemačkog podrijetla, priznat će šest ubojstava. Deset godina prije toga pokušao je emigrirati u Kanadu i, iako je taj pokušaj propao zbog njegove labilnosti, sjećao se s ganućem boravka u toj zemlji. U zatvorsku ćeliju stiglo mu

ČETVRTAK, 7. RUJNA

OTTAWA. Na paketićima šećera u restoranima, grbovi kanadskih pokrajina, Newfoundlanda, Britanske Kolumbije, Ontarija, itd. I sljedeća deviza: *Explore a part of Canada and you'll discover a part of yourself*. Jean-Luc Mercié objašnjava mi da pokušavaju uvjeriti Kanađane da izađu iz svoje rodne pokrajine i otkriju vlastitu zemlju u duhu nacionalnog jedinstva i svekanadske solidarnosti. Tome, kažu, baš nisu osobito skloni. No ta deviza još bolje se može primijeniti na naše putovanje u zemlju čija je imaginarna prisutnost hranila naše dječje snove, i odlučujem je uzeti kao moto ovog dnevnika s putovanja po Kanadi.

PETAK, 8. RUJNA

OTTAWA. Razgovaramo s Jean-Lucom Merciéom o kanadskom društvu. Čini se da na njega najviše utječu neizmjerena prostranstva kojima je okruženo. Izvanredna pokretljivost ljudi, barem donedavno. Česte selidbe. Neke obitelji nikad ne ostaju više od godinu dana na istom mjestu. Kronična želja za promjenom, koja pogađa i profesije. Ljudi stalno mijenjaju poduzeća, pa čak i zanimanja. Inženjer postaje stočar, zatim profesor, zatim trgovac, itd. Je li to zaista bolest kanadskog društva? Nije li to podjednako znak snage, okretnosti, bogatstva? Kakav lijep prezir prema stabilnosti i sigurnosti, u usporedbi s francuskim društvom zimogrozno skutrenim na svojim pozicijama, zaokupljenim svojim sitnim povlasticama, blokiranim strahom.

Pitanje prostora ipak je prvorazredno pitanje za život i ravnotežu nekog društva. Hitler je na njega dao glup odgovor, tvrdeći da je neki narod to jači i uspješniji što su veća prostranstva kojima raspolaže da bi se razvio. To, u krajnjem slučaju, vrijedi za životinje – ako vrijedi i za njih! – a za nacističku je ideologiju karakteristično da naprosto izjednačuje čovjeka i životinju. Zapravo, ta se simplicistička jednadžba možda može prihvatiti samo na razini biljnog carstva. Kad je riječ o ljudskim društvima, često vrijedi upravo suprotno. Crnoj Africi raspršenost njezina stanovništva na golemim prostranstvima otežava razvoj. Tamo je „vitalni“ prostor faktor propadanja i nezaposlenosti. Nasuprot tome, Nizozemska, Danska i Belgija velikim dijelom duguju svoj prosperitet gustoći naseljenosti kojoj u svijetu ima malo ravnih. Što se tiče Njemačke (Zapadne), ona nikad nije bila tako bogata kao poslije rata, kad je ostala bez pola svojeg teritorija.

Ovdje, u Kanadi, osjetljivi su na činjenicu da stanovništvo tehnički superiorne civilizacijske razine posvećuje dobar dio svojih bogatstava svladavanju prostorâ kojima raspolaže. A Kanađani su se zbili na jednoj petini svojeg teritorija, prepuštajući vukovima, dabrovima i sobovima golema prostranstva svoje zemlje. (...)

SUBOTA, 9. RUJNA

OTTAWA. (...) S užitkom opet nalazim u Kanadi dobru kavu, laganu, obilnu, mirisnu, koja gasi žeđ, kao u Engleskoj, na Islandu, u Sjedinjenim Državama, ukratko, kao svugdje osim

---

je prijateljsko pismo Martina L. Koemstedta, farmera iz Rock Hilla, u Saskatchewanu. „Na Martinovoj farmi proveo sam najbolje mjesec u životu“, napisat će. Vidi *Le Cahier rouge d' Eugène Weidmann Renée Jardin Birnie*, biblioteka *L'Air du Temps*, Gallimard.

u Francuskoj, koju su osvojili odvratni talijanski aparati za kavu. Oni u svim „kavanama“ cijede na kapaljku nekakav mastan, smolast, ljepljiv sok od kojega su vam usta cijeli dan kao naškrobljena. Glupost francuskoga gosta koji, kamo god išao, traži lagano vino i tešku kavu. Zapravo, dobro vino nije nikad teško – uostalom, ni lagano – a teška je kava uvijek loša.

*

Noćas me držala budnim snažna, sjajna radost. Bilo mi je dano da promatram blistavu ljepotu svojeg budućeg romana, *Meteori*. Da je bio napisan, pristojnost bi, naravno, nalagala da preskočim ove retke pune neshvatljive taštine. No, budući da je riječ o još nepostojećem, zamišljenom djelu, nisu li svi snovi dopušteni? Tako sam, dakle, nadam se, zadovoljio pravila pristojnosti. No žurim se odmah ih prekršiti – i to vrlo ozbiljno! – priznajući da sam prije četiri godine već doživio tu vrstu ekstaze dok sam zamišljao *Kralja johâ* – kojega je tek trebalo napisati – ali da je napisano djelo, daleko od toga da me razočara, nadmašilo moja očekivanja...

PONEDJELJAK, 11. RUJNA

U AVIONU. Dovršio čitanje knjige *Kad se sve zbroji*, trećega sveska Memoara Simone de Beauvoir. Ne bismo mogli pretjerati pridajući veliku važnost posljednjim recima knjige, jer oni definiraju jednu vrstu književne estetike koja dobro objašnjava značajke Simone de Beauvoir, i to one najmanje pozitivne: „Ja nisam bila virtuoz pisma. Nisam, kao Virginia Woolf, Proust ili Joyce, oživjela sjaj doživljaja i uhvatila riječima vanjski svijet. Ali to i nije bila moja namjera. Htjela sam postići da postojim za druge, prenoseći im, na najizravniji način, okus svojega života: u tome sam gotovo uspjela.“

Ali, draga Simone, jeste li sigurni da se taj okus neće drugima ponekad učiniti pomalo bljutavim? I je li književni genij zaista u tome, kao što vi čini se i ne sumnjate, da oživljujemo i hvatamo ono vanjsko zahvaljujući stanovitaj „virtuoznosti“ pera? Ne bi li to prije bila sposobnost da revolucionarno *stvorimo* svijet različit od vanjskog svijeta, koji s njim ima upravo toliko srodnosti da ga privuče k sebi, prisiljavajući ga da mu bude nalik? Poput Balzacova svijeta koji se suvereno nameće kao arhetip društva u doba Restauracije, ili Proustovih salona s Bulevara Saint-Germain, obdarenih takvim bogatstvom značenja, takvom jasnoćom da svatko tko je u njima proveo život mora, čitajući *U traganju za izgubljenim vremenom*, osjetiti kako se njegova sjećanja rasplinjuju kao dim, i prustovsko kazalište nezadrživo zauzima njihovo mjesto. Povijest oponaša povijesni roman, ljubav se trudi biti nalik ljubavnom romanu. U američkim putovanjima na Mjesec očituje se utjecaj znanstvene fantastike; što se tiče zločina o kojima nas izvještavaju novinske crne kronike, oni očito kaskaju za kriminalističkim romanima. Roman nije ništa drugo doli uzor kojim se stvarnost više ili manje nadahnjuje da bi dobila oblik.

UTORAK, 12. RUJNA

Od Charlottetowna do Cap-aux-Meules, „glavnoga grada“ Magdalenskih otokâ, samo je mali skok, ali nas on prebacuje iz najisključivije anglofonije u najžešću frankofoniju. Dvojezičnosti, gdje si?

Mala luka paralizirana je štrajkom. Bijelim slovima brižljivo kaligrafiranim na crvenoj podlozi, krik pobune: *Dosta je eksploatacije! Muka nam je od krepavanja za gazdu!*

Kuće su od dasaka. Zidovi su obloženi drvenim letvicama, krovovi prekriveni pločicama od katranskog papira. Boje su nevjerojatno kričave i smjele, podjednako boje zidova i krovova. Pistacij, losos, indigo i goveđa krv vrište uglas. Na svakoj kući jedan par vrana ističe se svojim crnilom na metalnim bojama i diže veliku graju pred zalazak sunca.

Na najvećem smo otoku Magdalenskog arhipelaga, u zaljevu Svetog Lovrijenca, neda-leko od Gaspéa, otoka Princa Eduarda – s kojega dolazimo – rta Breton i otoka Anticosti. Tu je prava kolijevka Kanade, jer je Jacques Cartier stigao na te otoke 25. lipnja 1534. godine. Otočje je dobilo ime po Madeleini Fontaine, supruzi Françoisisa Doubleta, prvoga gospodara otokâ. Magdalenjani, kojih ima 13.000, žive uglavnom od ribolova.

SUBOTA, 16. RUJNA

OTTAWA. Jučer navečer, povratak u Ottawa. Mrtav umoran, kao obično nakon uzastop-nih letova. Tri aviona, tri „uzleta“ (*envolée* – kako kažu u Kanadi), tri slijetanja u istom danu, to je previše za moju jetru, i liježem rano, s teškom migrenom. Popodne smo ipak htjeli improvizirati mali lov na slike u Ottawi. Umoran kao i ja, Boubat nije imao snage stvoriti nijednu fotografiju. Dokaz *a contrario*, kad bi to bilo potrebno, stvaralačke moći fotografa: umoran, on gubi svoju djelotvornost, i ljudi se više ne pokoravaju tajanstvenom imperativu da budu lijepi, inteligentni, dražesni, da se organiziraju u uravnotežene, skladne, neobične skupine. Kad ih trenutačno nemoćni čarobnjak prepusti njima samima, rade bilo što, ne-maju više ni geste ni lica. (...)

Trebalo bi napisati studiju o prehrambenim navikama ljudi podvrgnutih dugoj i oštroj zimi. Odupiranje hladnoći i dosada beskrajnih zimskih večeri objašnjavaju možda čestu pretilost Kanađana, bez obzira na dob i spol. Sve trgovine i javna mjesta gdje se jede ne prazne se tijekom cijelog radnog vremena. Ipak, ove subote, na svoju štetu, konstatiramo da su mnogi restorani zatvoreni u podne i da se otvaraju tek navečer, za glavni obrok dana.

Ukratko, u Kanadi se jede navečer i cijeli dan, osim u podne.

Ova zemlja ne može se shvatiti zaboravimo li šest mjeseci strašne zime koja je osuđuje na poluživot. Hemiplegična zemlja. Bezbroj detalja podsjeća nas na tu slabost. U gradovi-ma mnoštvo trgovačkih galerija, natkrivenih ili čak podzemnih ulica, u kućama dvostruki prozori, organizacija opskrbe loživim uljem i održavanja sustava grijanja (zimi je loživo ulje u kućama isto što i kisik u podmornici pod vodom – na hladnoći od -50°C nekoliko sati prekida grijanja imalo bi katastrofalne posljedice), težina nametâ opravdana borbom protiv snježnog pokrova, nepostojanje oluka, koje bi iščupao led koji pada s krovova – nadok-nađeno izbočenjem ruba krova u obliku nadstrešnice, da kiša ne bi direktno podlokala podnožje zidova, itd. Françoise Mercié zabavno nam opisuje seanse razodijevanja i ponov-nog odijevanja u za to posebno predviđenoj komori, seanse kojima se uzvanici neke soa-reje moraju podvrgnuti pri dolasku, da bi skinuli krznene ogrtač, kapu i šal, i zamijenili čizme gradskom obućom, i obrnuto u trenutku odlaska. Temperatura koja se održava u kućama – između 25°C i 30°C – zagušljiva je Europljanima, koji ne znaju da su ljudi ovdje kod kuće

uvijek u ljetnoj odjeći. Električna struja ne stoji ništa, i građani se protiv zimske tjeskobe bore preobiljem svjetla. Nije rijetkost da kuće ostaju rasvijetljene *a giorno* dvadeset četiri sata na dan, čak i u odsutnosti stanara.⁴

*

Duge rasprave s Jean-Lucom Merciéom i njegovim prijateljima o nastavku našeg putovanja. Na Magdalenskim otocima vidjeli smo krajnji istok Kanade. Odlučili smo potegnuti do Vancouvera, krajnjeg zapada zemlje. Pogotovo zato što se svi slažu – iako u njemu nisu nikad bili – da je grad Vancouver fascinant, magičan, itd. Ali što da radimo između ta dva ekstrema? Na kraju, „Boubatov stil“ nameće svoje zahtjeve. Boubat može izvoditi svoje čarolije samo u miru i dubinski. Budući da su dani provedeni u avionu i smještaju u hotel za njega izgubljeni dani, treba ih svesti na najmanju moguću mjeru. Ostati što duže na istim mjestima, ograničiti putovanja, i ne izgubiti se u samoći šuma i jezera, jer Boubat nije veliki fotograf životinja i pejzaža. Vrlo rado se priklanam tim općim smjernicama, jer se i sam užasavam aviona. Osim toga, ja sam izabrao Boubatovu kameru kao tražilicu, do sada mogu sebi samo čestitati na tome, osigurajmo mu, dakle, najbolje uvjete.

Ručajući u nekom *milk-baru*, gledam Boubata kako snima fotografiju koja će zacijelo biti jedna od najboljih s ovog putovanja. Jedan dječak dolazi na biciklu u pratnji svojega psa. Ostavlja bicikl i psa pred vratima i ulazi kupiti dva tuljca sladoleda. Onda izlazi, sjeda na zemlju i jede jedan sladoled, pružajući drugi psu, koji ga žustro liže. Svatko bi od tog prizora napravio dopadljiv i anegdotalan krupni plan. Boubatova fotografija – snimljena iz mliječnog bara – neobično je kadrirana. U prvom planu je prazan stol s prljavom zdjelicom. Na lijevoj strani, jedan odrasli čovjek, nosa uronjena u golemu čašu. Dječak s psom gurnut je u desni kut i tako slici daje samo diskretnu anegdotalnu notu. Kakva lekcija iz fotografske estetike!

NEDJELJA, 17. RUJNA

(...) Među otkrićima od kojih odustajemo – ovo putovanje bit će veliko rasipanje planova i mogućnosti! – otok Anticosti. Jedan kanadski fotograf, koji se odonud upravo vratio, opisuje nam ga kao jednu jedinu šumu prošaranu močvarama, veću od Korzike, u kojoj sve vrvi od bajoslovne divljači: lisice, dabrovi, sobovi, kanadski losovi, vidre, golemo blago srndaća, sve ptice ovoga područja. Postavši privatno vlasništvo Henrija Meniera – kralja čokolade – između 1895. i 1925. godine, i svojevrsno privatno kraljevstvo, danas je to područje safarija za milijardere, u kojemu vas file srndaća kojega ste na jedvite jade sami ubili stoji više nego na stolu otmjenog restorana *La Tour d'Argent*.

*

Povodom jedne partije šaha razgovaramo o računalima i o opasnosti koju predstavljaju za društvo u budućnosti. Mislim da je ta opasnost vrlo velika, pogotovo zato što nije u

⁴ O Montréalu, „električnom gradu“, vidi *Meteore*, str. 493.

onome gdje je obično vide. Vjerujem, naime, da je mala opasnost od toga da računala inteligentnija od najdarovitijih ljudi preuzmu upravljanje svijetom i pretvore čovjeka u roba. Uostalom, kad bi se to i dogodilo, ne bi li na kraju krajeva bilo bolje da svijetom vlada neki robot, ako je taj robot pametniji od najpametnijeg čovjeka?

Opasnost je drugdje. Jedina sposobnost koju robot ima u stupnju daleko višem od ljudskog njegova je memorija. A akumulacija prošlosti u određenim je granicama velika prednost, ali je i teret, balast, kojega priroda vrlo mudro oslobađa svaku novu generaciju – jer se znanje roditelja ne prenosi hereditarno na djecu. No u Francuskoj – i u drugim zemljama – postoji jedna sramota u sudskom sustavu koja tek blijedo navješćuje kakva bi pošast mogla postati računala: riječ je o instituciji sudske kartoteke i isporučivanju njezinih izvadaka na zahtjev. Zbog nje neki čovjek koji je bio osuđen, i odslužio je svoju kaznu, nastavlja vući za sobom niskost koja ga osuđuje na nezaposlenost, a to znači i na ponovni prijestup. Maglovito zamišljamo kakav će biti naš život kad neki robot bude snimao sva naša djela, sve naše riječi, i neprestano nas suočavao s tim golemim i prijetećim mrtvim teretom.

UTORAK, 19. RUJNA

MONTREAL. Danas sam sreo Jacquesa Ferrona, liječnika umjetnikâ i sirotinje, pisca i političara. Sve jutrošnje novine objavljuju njegovu fotografiju na kojoj drži konferenciju za tisak krdu nosoroga. Beznadni komunist, izabrao je izrugivanje kao političko oružje, i zbog toga je osnovao partiju nosorogâ. Jedna točka njegovog programa je niveliranje Stjenjaka, koji „škodi kanadskom jedinstvu.“ Objašnjava nam da su frankofoni Kanađani crnci anglofonih Kanađana. U nekom anglofonskom dućanu kupca koji govori francuski upozorit će: *Speak white please!* U tom zahtjevu, koji bi trebao biti uvredljiv, ima mnogo nesvjesnog, jer engleski je u Sjedinjenim Državama materinski jezik 20 milijuna crnaca.

Prema Ferronu, ono što frankofoni Kanađani iznad svega zamjeraju Francuzima jest to da su 1759. *dobrovoljno* napustili Kanadu. Tako je Kanađanima bio uskraćen neizbježan rat za oslobođenje, na kraju kojega bi sami silom izbacili Francuze. Bitan psihoanalitički stadij bio je preskočen, na veliku štetu nacionalne svijesti zemlje. Ipak, Ferron misli da francuski Kanađani danas igraju veliku ulogu u očima engleskih Kanađana jer su najbolje jamstvo da SAD neće posve apsorbirati Kanadu.

Večera s Guyem Joussemetom s Radio-Kanade. Pripovijeda mi, u vezi s neumjerenim rasipanjem električne struje u Kanadi, jednu karakterističnu anegdodu. Upravo su otvorili novo sjedište Radio-Kanade. Ta golema zgrada bliješti danju i noću tisućama svojih svjetiljki jer, zbog neke greške pri gradnji, nitko ne uspijeva naći prekidače. A možda ih i nema...

ČETVRTAK, 21. RUJNA

QUÉBEC. Otok Orléans. Kamo god išli, kanadska obiteljska kuća čudesno je lijepa. Raznolikost je neiscrpna, mašta neumorna, ali sve formule vode do jednako uspješnih rezultata. Jednaku raznolikost pokazuju u Francuskoj vile na moru, ali ovaj put s jednakom postojanošću u ružnoći i turobnosti. Arhitekturni paradoks Francuske: nijedan narod ne

čini se darovitijim u gradnji crkava – ovdje vrlo osrednjih – katedrala, dvoraca, čak i mostova. No francuska obiteljska kuća ružna je i zapuštena poput nevoljenih bića.

To vam odmah upada u oči kad se, dolazeći iz Švicarske ili Njemačke, vratite u Francusku. Ako su kuće prljave i ružne, ne morate ni pitati, znači da ste prešli granicu.

Za to postoji jedno vrlo jednostavno, vrlo materijalno objašnjenje, koje zbog toga nije manje točno. Kuća je voljena – i prema tome njegovana, bogata i dobro zamišljena samo u zemljama s oštrim zimama. Oceanske ili južnjačke zemlje, Engleska, Francuska, Italija, doživljavaju zime samo kao prolazne neugodne trenutke. Ljudi se mogu zadovoljiti neudobnim i loše grijanim kućama, jer pravi je život vani. Nasuprot tome, u svim kontinentalnim zemljama s dugim i oštrim zimama kućna je okolina životno važna i opravdava sve žrtve. (...)

U AVIONU. QUÉBEC – MONTRÉAL. Prva etapa prema Vancouveru. Od Montréala do Vancouvera, sedam sati leta, četiri sata vremenske razlike. Za nas će biti 22 sata kad u 2 sata po lokalnom vremenu sletimo na obalu Tihog oceana. Već mi je unaprijed muka od toga...

U AVIONU. MONTRÉAL – VANCOUVER. Suprotni vjetrovi prisiljavaju nas da sletimo u Winnipeg i natočimo gorivo. Trideset minuta zakašnjenja. Pomičem kazaljke na satu četiri sata unatrag. Mora biti čvrst da podnese stalne promjene koje mu namećem posljednjih petnaest dana. (...)

*

U 3 sata i 30 minuta sletjet ćemo u Vancouver. Bit će to moje najdalje putovanje (1958. putovao sam do Brazzavillea) i moj prvi susret s Pacifikom. Vancouver je jedno od magičnih mjesta ovjenčanih sjajem u mojoj mašti. Ostala su Tamanrasset, Reykjavik, Königsberg (ružno preimenovan u Kalinjingrad). Ova, 1972. godina, otkrila mi je Reykjavik i Vancouver, zaista raskošna godina. Avion vodi utrku protiv noći. Dok bježi prema zapadu, ipak ga malo-pomalo sustiže sjena, i sjajna brana koja se proteže uz obzorje pred nama iz sata u sat se gasi – doduše, neobično sporo. (...)

Odlučivši malo odspavati, natukao sam na uši – i preko ušiju – smiješnu kapicu, zajamčeno ručno kukičanu, koju sam kupio u Québecu. Obožavam sva pokrivala za glavu, i ona mi to uzvraćaju dobrim: sva mi pristaju i poljepšavaju me. Žalim za nekadašnjim šeširima – mušketirskim, slamnatim, dvorogim, itd. – čak i za noćnim kapicama, koje su – to ću uskoro provjeriti na sebi – navodno poticale okrepjujući san. Uostalom, imale su svoj razlog postojanja u vrijeme kad su se, zimi, zagrijavale samo prostorije u kojima se boravilo, a spavaće su sobe ostajale ledene, što je, uostalom, pomagalo boljem snu. Za mene je san blagotvoran povratak prenatalnom životu. Krevet više-manje predstavlja majčino krilo u kojemu se čovjek odmara od toga da je rođen, pretvarajući se da je još fetus. Dakle, razmjene spavača s vanjskim svijetom moraju se svesti na najmanju moguću mjeru, a ustajali zrak prati tišinu, tamu i jednaku temperaturu.

PETAK, 22. RUJNA

6h 45, VANCOUVER. Evo nas, dakle, na tom Far Westu, u toj prijestolnici zapada, toliko hvaljenoj i tako slabo poznatoj, jer već tri tjedna svaki put kad izrazimo namjeru da odemo u Vancouver, svi uskliknu:

- Vancouver! Kako ste u pravu! Prekrasan grad!
- Bili ste tamo?
- Nismo.

Prvi dojmovi kroz prozor čudovišnog, oklopljenog autobusa, pravih jurišnih kola, koja su nas pokupila u zračnoj luci. Pravi internacionalni velegrad, moćniji, „ozbiljniji“ od svega što smo dosad vidjeli, uključujući i Montréal, s onom trunkom prljavštine i ružnoće bez kojih nema velikoga grada. Slomljeni smo od umora, a hotel Vancouver golema je grobnica od crnog mramora, poput nekog onostranog suda na kojemu dočekuju mrtve i sude im. Snažan dojam napuštenosti i zastrašujuće izgubljenosti na tom kraju svijeta. Zatvaraju me u golemu sobu, posve u stilu hotela, čija ostakljena stijena, isprugana suzama kiše, gleda na susjednu zgradu, neboder od dvadeset katova koji plamti svjetlima svojih stotina praznih ureda, u kojima se razabiru svi predmeti, posve identični. Na krovovima kriješte galebovi, podsjećajući nas da more nije daleko. Uzalud pokušavam zaspiti, onda se odlučim istuširati. Mutna, zelenkasta voda jedva ispire sapun i izlazim iz kupaonice još utučeniji, jer sam sav ljepljiv. Kiša pada još jače. Uredi nebodera pune se malim likovima koji ulaze i izlaze. Većina muškaraca je u košulji, žene u bluzi i kostimu, neke u jednakoj radnoj odjeći. Grijanje u tim uredima zacijelo je tropsko. (...)

SUBOTA, 23. RUJNA

VANCOUVER. Sinoć, večera u odličnom restoranu u kineskoj četvrti. Kineska kuhinja odlikuje se jednom neobičnom osobinom: možete jesti goleme, pantagruelovske količine kineske hrane a da ne osjetite težinu. Naprotiv. Kao da se osjećate to laganijim što ste se više nakljukali, kao što se balon penje to brže što je više napuhan. Ovdje su otmjenost i cijena jelâ obrnuto proporcionalne jačini rasvjete. U popularnim samoposlugama neonske cijevi izljevaju bujice oštre svjetlosti. Tu, naprotiv, pipajući ulazimo u sumračnu spilju, zatim nas vode dolje u potpuno mračan podrum. Svaki stol škrto je označen zelenkastom svjetiljkom. To je vrhunac profinjenosti. S mukom nalazimo svoj pribor i tanjure, ali je nemoguće odgonetnuti jelovnik, a potom sadržaj naših tanjura. To se zove jesti zatvorenih očiju... Uostalom, kineska kuhinja ima nečeg zajedničkog s članovima nekih gangsterskih bandi: nikad ne priznaje.

Vraćamo se u hotel autobusom. Kako sam se iznenadio kad sam u njemu ugledao neobičnu staru gospođu našminkanu poput Irokeza koji je krenuo u ratnički pohod, s ružičastim tilom na glavi, gospođu koja se vozila s nama dva sata prije toga i koju Boubat nije htio fotografirati. „To je preteško“, rekao je. „U ovim okolnostima mogao bih je uvrijediti.“ „Vidiš“, kažem mu sad, „to je zato što je onda nisi snimio. Njezina se sudbina nije ispunila. A kako ovaj put rasvjeta ne dopušta da je snimiš, nastavit će nas proganjati poput onih utvara koje se uporno vraćaju na mjesta na kojima im je nešto važno bilo uskraćeno.“

UTORAK, 26. RUJNA

VANCOUVER. 18h 25.⁵ Evo me, dakle, u tom *Canadian Pacific Railu* iz mojih snova, u velikom crvenom zmaju koji vijuga od jednog do drugog oceana kroz Rocky Mountains. Prvi je

⁵ Epizoda preuzeta u *Meteorima*, XX. poglavlje.

dojam razočaravajući. Vlak je star i prljav, bez onog starinskog šarma europskih spavaćih kola, koja su sva u plišu i mahagoniju. Čovjek se osjeća nevoljenim u nevoljenom vlaku. Boubat je u susjednim kolima. Vidjet ćemo, vidjet ćemo. Moći ću pisati samo kad vlak bude stajao. U njemu smo do sutra, do 15h 35 u Calgaryju. Ah, snovi iz djetinjstva teško prežive u zrelim godinama!

SRIJEDA, 27. RUJNA

U VLAKU. No, bolje razmislivši, čovjek bi zaista morao biti nezahvalan kad se ne bi radovao tom putovanju kroz Stjenjak. Dakako, ovaj vlak nema ni šarm ni brzinu velikih europskih ekspresa, i zacijelo bismo ga prije trebali usporediti sa sovjetskom Transsibirskom željeznicom, ali moj je ležaj u visini prozora i, cijelu noć uljuljkivan ritmom kompozicije i hukanjem dizelske lokomotive, vidim, nazirem, osjećam kako mi uz bok, uz obraz, klizi velika usnula i divlja zemlja, duboka i tajanstvena sa svojim visokim crnim obrisima, bljeskovima svjetala, svojim crvenim, zelenim, narančastim signalima, žičanom ogradom nekog šumarka koji su osvijetlili farovi kola, željeznom grmljavinom metalnog mosta čiji u X postavljeni nosači oštro presijecaju pravokutnik prozora, i odjednom, zadugo, potpuni mrak, neprobojan, bezdan, apsolutna noć.

No, od 6 sati ujutro – čarolija. Uspinjemo se – uz maksimalnu brzinu od 80 km na sat! – kroz stjenovite klance kroz koje vijuga zeleni brzac, a po padinama se stepenasto rasprostiru šume ariša. Nebo je plavo, snijeg je bijel, vlak je crven, zarobljeni smo na fotografiji u tehnikoloru iz *National Geographic Magazinea*.

U međuvremenu se u *Canadian Pacific Railu* život organizira. Neprestano se nečim kljukamo. Stojimo u redu da bismo se popeli u kabine vagona s prozirnim kupolama, a Boubat skuplja svoje slike po odjeljcima vlaka. Zaustavljamo se na planinskim postajama – Revelstoke, Golden, Field, Lake Louise, Banff – i koristimo priliku da izađemo na peron i napravimo nekoliko koraka po snijegu, na ledenom zraku. Kraj je rujna, a pomislili biste da ste negdje u Švicarskoj ili Austriji usred veljače.

Dva sata prije Calgaryja odjednom napuštamo visoka brda i, slijedeći tok Bowa, na koji se dolaze napojiti stada crnih konja, ulazimo u veliku ravnicu Prerije.

CALGARY. To je grad gljiva, izgubljen u prostoru i načičkan neboderima. Tvrdilo se da nebodere opravdava nedostatak prostora u američkim gradovima, kao što je recimo Manhattan izgrađen na hridi. To je tipičan primjer primarnog, utilitarnog objašnjenja, koje promašuje stvarnost. Neboder je, naprotiv, normalna reakcija na preobilje prostora, na tjeskobnost velikih prostranstava otvorenih na sve strane. Toranj nadvisuje i svladava prostor koji ga okružuje i istodobno je poziv raspršenim ljudima, središte okupljanja. Toranj je centrifugalna za onoga tko u njemu živi, centripetalan za one koji su raštrkani po periferiji.

Dojam potpune, divlje negostoljubivosti. Ledeni vjetar puše po ulicama označenim brojevima, koje se sijeku pod pravim kutem. Krećemo u *The International Hotel*, gdje nam, usprkos našim prosvjedima, dodjeljuju svakome pravi apartman s blagovaonicom, dnevnim boravkom, spavaćom sobom, kuhinjom i kupaonicom, na 34. katu, sve zajedno dobrih 80 m². Ne, u hotelu nema manjeg. Uostalom, stajat će nas svakoga samo 21 dolar. Imamo i vrlo

velik balkon, no zameten je snijegom. Poslije male ćelije singl-kabine u *CP Railu* kupamo se u tom prevelikom stanu, u kojemu se gubi onih nekoliko sitnica što smo ih izvadili iz kovčega. Tako postajemo svjesni glavne funkcije takozvanih osobnih stvari, koje u naše ime moraju osvojiti kuću ili stan u kojemu živimo. Fotografija postavljena na stol, torbica s toaletnim priborom koji osvaja kupaonicu, pidžama bačena preko kreveta, knjige i notes raspoređeni po stolu, to je pokretna imovina (*meuble*) koja svladava nepokretno dobro (*immeuble*). No, ne smije postojati nerazmjer između njihove moći *pripitomljavanja* i prostora koji podčinjavamo toj moći.

ČETVRTAK, 28. RUJNA

CALGARY. Boubat mi kaže: „Snimam fotografije koje svatko može snimiti.“ Skromni Boubat, ne bi to rekao da poznaješ rečenicu Johanna Sebastiana Bacha: „Svatko može skladati glazbu poput moje uloži li u nju jednaki trud kao ja.“ Ta ga izjava čini pravom suprotnošću romantizmu, s njegovim olujama i nadahnutim pjesnicima. No, možda je genij samo sposobnost iznimnog mara.

*

13h 45. U avionu. Polijećemo za Ottawu, via Saskatchewan i Winnipeg. Kroz prozor aviona snimio sam fotografiju velike, snijegom prekrivene prerije koja hrani žitom Sjevernu Ameriku, ali i SSSR, Kinu i druge narode. Ekran s uputama u slučaju nesreće preporučuje nam da se, ako se avion sruši u more, poslužimo jastukom svojeg sjedala kao plutačom (*Use bottom cushion for flotation*). Hvala, nećemo to propustiti.

NEDJELJA, 1. LISTOPADA

17h. Polijećemo iz Ottawe.

20h. Jedva se probijamo kroz zračnu luku u Montréalu, jer se u njoj okupila urlajuća gomila da trijumfalno dočeka kanadsku hokejašku momčad koja je teškom mukom pobijedila Sovjete, ali na njihovu terenu. Kao i svaki put kad moram svladati neku poteškoću ili nepriliku na putovanju, pomislim na Phileasa Fogga. Eh, da, to moram priznati, ne prizivam u pomoć svetog Kristofora, pravog foričkog junaka kršćanske ikonografije, prizivam bogatog Engleza, naviknutog na sve pakosti sudbine, oboružanog uzornim strpljenjem i hrabrošću u svladavanju svih mana vlaka, svih izdaja diližanse, svih nedostataka parobroda. On je pravi veliki zaštitnik današnjih putnika, on koji u najvišem stupnju posjeduje ono tako osobito i istančano znanje, onu tako rijetku osobinu koja se dugo stječe: umijeće putovanja.⁶

---

⁶ Par Phileas Fogg – Passepartout iz romana Julesa Vernea *Put oko svijeta u osamdeset dana* ima svoj ekvivalent u paru blizanaca iz *Meteora*: Paul (čovjek kronologije) i Jean (čovjek meteorologije). Vidi o tome *Vjetar Paraklet*.

Post scriptum 1984.

Dvanaest godina poslije tog putovanja u Kanadu s Édouardom Boubatom one fotografije i bilješke nastajale iz dana u dan obogaćuju se odjecima *a posteriori*, ako se može tako reći. Zapravo, postoji nekoliko mogućih romanesknih upotreba putovanja. Podsjetit ću samo na slučaj Prospera Mériméa, koji je, htijući napisati kroniku o Korzici, ali nemajući novac potreban za putovanje, najprije objavio svoju kroniku i onda s autorskim honorarima uspio napokon otkriti Korziku koju je tako dobro „naslutio“ u svojoj knjizi. To je pomalo nalik onome što se meni dogodilo s *Kraljem johâ*. U tom sam romanu, služeći se dokumentima i svjedočanstvima, opisao Istočnu Prusku, u kojoj nikad nisam bio. Tek nakon izlaska prijevoda knjige na njemački grof Von Lehndorff napisao mi je pismo i pozvao me da s njim kao vodičem otkrijem njegovu izgublenu domovinu. Putovanje je bilo prekrasno, ali Istočna Pruska koju sam u stvarnosti otkrio nije bila Pruska iz mog romana. Ljudskijoj, gostoljubivoj, u mojim joj je očima nedostajala surova veličina. Možda zato što je u međuvremenu postala poljska zemlja.

Ima ipak i manje paradoksalnih književnih načina upotrebe putovanja. Romanopisac se u romanu koji piše može poslužiti svojim sjećanjima iz zemlje koju je prije toga posjetio bez književnih namjera. To je uobičajen slučaj. Posve je drukčije putovanje obavljeno tijekom pripreme nekog romana, s preciznim ciljem da se u njega unesu krajolici i stanovnici. Takvi su bili moji posjeti Kanadi 1972. i Japanu 1974. godine. Onamo sam putovao s blizanačkim naočalama *Meteora* na nosu. U oba slučaja imao sam dodatni adut: pratio me je Boubat, ili bi možda bilo bolje reći da sam ja pratio njega. Jer iako sam ja dao poticaj za putovanje, taj je profesionalni glob-troter, taj genijalni tragač za mjestima „na kojima se nešto događa“, od početka upravljao operacijama, na moju najveću korist. Dogodilo se neko nepredviđeno i gotovo čudesno usklađivanje. Jer jasno je da sam ja putovao misleći stalno na roman koji kanim napisati, a Boubat se brinuo samo za fotografije koje će snimiti. I neobično je da smo se, ne utječući jedan na drugoga – barem ne riječima i hotimice – putujući kanadskim prostranstvima od istoka do zapada i od zapada do istoka, našli zajedno, on sa svojim slikama, ja sa svojim blizancima. Ta točka susreta bio je neljudski prostor kanadskog beskraja. Stigavši do kraja svojeg strašnog inicijacijskog putovanja, blizanac Paul konstatira: „Zapravo je cijela naša priča bila samo duga i pustolovna meditacija o pojmu prostora.“ A i kanadske slike Édouarda Boubata mogli bismo definirati kao niz varijacija na tu istu temu prostora.

Fotografirati Kanadu. Pravi izazov! Malo je zemalja manje „fotogeničnih“ od nje. Kanada je anti-Luxor, anti-Benares, anti-Venecija par excellence. Uz to je Boubat po vokaciji fotograf ljudske grupe. Vrlo malo mu znače krajolik bez čovjeka, mrtva priroda, praznina pustinje! On je usvojio devizu pomorskih kapetana u slučaju brodoloma: prvo žene i djeca! Za njega zatim slijede zaljubljeni, pajdaši, nježni ponovni susreti, svetkovina prijateljstva, srdačnosti. Shvaćamo da se osjeća ugodnije na nekoj overnjanskoj svadbi, na portugalskoj proslavi Tijelova ili na obalama Gangesa, nego u dnu nekog podzemnog parkinga u Montréalu ili na vrhu nekog nebodera u Calgaryju koji se uzdiže nad ledenom pustinjom velike prerije!

No snaga je stvaraoca takva da on nosi sa sobom svoj unutarnji svijet i služi se njime kao rešetkom za dešifriranje prebačenom preko vanjskog svijeta. Tu Boubatovu toplinu

nalazimo na svakoj slici u ovoj knjizi, ali prvo u negativnom obliku, češće blago naznačenu. Zar flautist koji uljuljkuje svoj san u dnu nekog parkirališta ne upućuje poziv? I taj poziv nije uzaludan, jer smo se mi spustili u potrazi za njim i našli smo ga. Sićušni trkač u Vancouveru samo prolazi kroz veličanstvenu panoramu nebodera da bi brzo našao – koga? Na ovim stranicama ima mnogo parova, ali bilo bi premalo reći da je riječ o promrzlim ljubavnicima.

Kad su *Meteori* bili dovršeni, napokon sam otkrio ključnu riječ kanadskog prostora. To je riječ *elektricitet*. Dotaknuvši zid jedne zgrade u Montréalu, blizanac Paul osjeti u prstima nekakvo peckanje. „Je li moguće da je ovaj grad tako zasićen električnom strujom“, pita se, „da probija iz kuća kao drugdje vlaga ili salitra?“ I na najslavnijem kanadskom mjestu – Niagarinim slapovima – nalazi živi i prije svega energetski simbol te pregoleme zemlje. „Opet vidim šume dalekovodnih stupova natovarenih kablovima i lančanim kontaktnim vodovima – poput stiliziranih božićnih drvca nakićenih girlandama – posađenih na obalama Ottawe i Svetog Lovrijenca. A osobito se sjećam da nekoliko kilometara odavde Niagarini slapovi uz grmljavinsku tutnjavu napajaju najveći sustav hidroelektrana na američkom kontinentu instalirane snage 2.180.000 kilovata. To je zaista inervacija po mjeri te prekomjerne zemlje! Ono čega se mjernici strpljivo prihvaćaju sa svojom dječjom opremom... to slapovi Niagare, produženi milijardama milijardi žica što se beskrajno dijele i granaju, postižu u trenutku s nenadmašnom snagom.

Tijelo i duh...”

Izvornik: Michel Tournier, *Journal du voyage au Canada, fotografije Edouard Boubat, ur. Robert Laffont, Paris, 1984.*

Napomena prevoditeljke:

U jednom razgovoru vođenom 1970. godine, nakon izlaska romana *Kralj johâ*, Michel Tournier nazvao je sebe „kraljivom svrakom“, objašnjavajući kako u njegovim romanima ima vrlo malo izmišljenoga, jer sve – ili gotovo sve – preuzima iz stvarnosti, a ponekad ono što treba „krade“ i od drugih pisaca. Osim toga za svaki roman prikuplja dokumentaciju, iz koje će samo mali dio iskoristiti u djelu koje piše.

Za *Kralja johâ* pregledao je 42 sveska zapisnika s Nirnberškog procesa, čitao rasprave o lovu, o vojnom golubarstvu, a osobito mu je koristan bio fond jednog izdavača iz Königsberga specijaliziranog za folklor Istočne Pruske, u kojoj junak romana, Abel Tiffauges, doživljava ispunjenje svoje sudbine kao ratni zarobljenik. Iako je od djetinjstva često boravio u Njemačkoj, Tournier nije nikad bio u Istočnoj Pruskoj – posjetio ju je tek 1975. godine, kad je ona, uostalom, već dugo pripadala Poljskoj.

Pripremajući roman *Meteori*, odlučio je sâm krenuti na „put oko svijeta“ i posjetiti zemlje i gradove kroz koje će proći dvojica braće blizanaca u romanu (a možda su oni, barem ponekad, putovali njegovim tragom). U svakom slučaju, Tournier će između 1972. i 1974. godine posjetiti Island, Japan, dva puta Kanadu i Hammamet u Tunisu, Veneciju...

O svim tim putovanjima ostao je pisani trag u *Malim prozama, Slavljima* i kraćim zapisima – i, naravno, u Paulovu putovanju u *Meteorima* – a samo je kanadski dnevnik objavljen kao zasebna knjiga. Tournier, naime, nije pravi „veliki“ putnik, ni putopisac, kao recimo Nicolas Bouvier, iako su ih obojicu u djetinjstvu očarali „daleki Sjever“ Jacka Londona, Fenimorea Coopera i Curwooda, i fantastična putovanja Julesa Vernea.

Tournier se sa svojih putovanja uvijek brzo vraća u potkrovlje svojeg „župnog dvora“ da bi slike, susrete, sve što je putem skupio, utkao u knjige, ali podvrgnuto njihovoj logici. Usporedba njegova kanadskog dnevnika i dvaju kratkih poglavlja u *Meteorima* posvećenih Kanadi otkriva karakterističan turnijeovski način „upotrebe svijeta“, viđenog očima pisca.

*(Sa francuskog prevela **Bosiljka Brlečić**)*